

ZULUKLARNING YER YUZIDA TARQALISHI

Obidova Niluzar Jo'raqo'zi qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zuluklarning kelib chiqish va hayot tarzi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shu bilan birga tibbiyotdagi o'rni haqida ham to'xtalib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Hirudinea, metanefridiyalar, jag'li zuluklar, Archihiridunea, Euhirudinea, Gnatobdellida, Rhynchobdellida, tibbiyot zulugi, grudin, gipertoniya.*

Abstract: *This article provides information about the origin and lifestyle of leeches. At the same time, its role in medicine was also discussed.*

Key words: *Hirudinea, metanephridia, jawed leeches, Archihiridunea, Euhirudinea, Gnatobdellida, Rhynchobdellida, medical leech, grudin hypertension.*

Zuluklar (Hirudinea) — halqali chuvalchanglar tipining sinfi. Tanasining uzunligi bir necha sm dan 15 sm gacha, ba'zan undan ham uzunroq. Tanasi orqa va qorin tomondan yassilashgan, ba'zan silindrsimon, 33 ta tashqi hal-qadan iborat. tanasining tashqi halqalari soni ichki halqalari soniga teng bo'lmaydi, odatda, har bir ichki halqaga 3—5 ta tashqi (ikkilamchi) halqa to'g'ri keladi. 400 ga yaqin turi chuchuk suv havzalari va dengizlarda tarqalgan. Ko'pchilik zuluklarning 2 so'rg'ichi bo'lib, ulardan biri tanasining oldingi, ikkinchisi keyingi qismida joylashgan. Og'iz teshigi so'rg'ich yoki hartum bilan o'ralgan. Zuluklar yirtqich (hartumli) yoki parazit (jag'li) hayot kechiradi. Yirtqich zuluklar mayda umurtqasiz hayvonlar bilan oziqlanadi, parazit zuluklar turli umurtqali hayvonlar va odam qonini so'radi. Jag'li zuluklar ichag'ining yon tomonidagi juda keng xaltalariga ko'p qon so'rib oladi. Zuluklar so'lagi tarkibidagi girudin qonni ivitmaydi. Zuluklar terisi orqali nafas oladi. Ayirish sistemasi — metanefridiyalar. Jag'li zuluklarning qon aylanish sistemasi qon tomirlari devori epiteliysi bo'lmasligi bilan boshqa halqali chuvalchanglardan farq qiladi, qon tomiri tana bo'shlig'i qoldig'idan hosil bo'ladi.

Zuluklar germafrodit, urug'langan tuxumlarini pilla ichiga qo'yadi. Lichinkasi pilla ichida o'zgarishsiz rivojlanadi. 2 kenja sinf: qad. (Archihirudinea) va haqiqiy zuluklar (Euhiru-dinea) ga bo'linadi. Haqiqiy zuluklar hartumli (Rhynchobdellida) va jag'li zuluklar (Gna-tobdellida) turkumlariga bo'linadi. Tibbiyot zulugi (Hiruda medicinalis) dan tromb hosil bo'lishi bilan bog'liq qon tomirlari kasalliklari (gipertoniya, sklerozning boshlang'ich davrlari, insult va b.) ni davolashda foydalaniladi. Tibbiyot zulugi maxsus zavodlarda ko'paytiriladi. Ayrim zuluklar baliqlarga jiddiy zarar yetkazadi. O'rta Osiyo suv xavzalarida chig'anokli zuluk (Glossiphoniacomplanata), soxta ot zuluklari (Haemopsis sanguisida), turkiston zulugi (Limnatus turkistanica) uchraydi. Seylon va Zond arxipelagi tropik o'rmonlarida quruklikda yashovchi zuluklar (Haemodipsaceylomca) odam va sut emizuvchilar qonini so'radi. Zuluklar (Hirudinea) kenja sinfidagi annelidlar turi bo'lib, ko'pincha

Yevropa va Rossiyada tibbiy maqsadlarda qo'llaniladi (boshqa zuluk turlari ko'proq Amerika, Osiyo va Afrikada qo'llaniladi). Odamlar va hayvonlarning qoni bilan oziqlanadigan parazit, uning foydali xususiyatlari qadim zamonlardan beri odamlarga ma'lum bo'lgan. Yovvoyi tabiatda shifobaxsh zuluk Yevropaning deyarli hamma joylarida uchraydi, garchi ko'plab mintaqalarda uning soni o'tmishda sanoat baliq ovlash, botqoqlarni quritish va suvning ifloslanishi tufayli ko'p marta kamaydi.

Tibbiy zuluk orqa va old uchlarida ikkita so'rg'ichli dorsal-qorin yo'nalishi bo'yicha tekislangan dumaloq tanasiga ega, og'iz teshigi oldingi so'rg'ichning markazida joylashgan. Hayvon suvda bo'lgan, suv osti o'simliklari yoki chayqalishlarga bo'lgan qurbonni kutishda yotadi. Bir oziqlantirish uchun og'irligi 1,5-2 g bo'lgan och zuluk bir vaqtning o'zida 15 ml gacha qonni so'rishga qodir, shu bilan birga vazni 7-9 baravar ko'payadi.

So'rilgan qon oshqozonda bir necha oy davomida suyuq holatda, ivishsiz qoladi va zuluk ovqatlanishdan oziqlanishgacha ikki yilgacha yashashi mumkin. So'rilgan qonni hazm qilish va uni suyuq holatda saqlash uchun zulukga uning ichaklaridagi bakteriyalar yordam beradi — simbionlar *Aeromonas hydrophila*. Shuningdek, ular kasal hayvonning qoni bilan birga oshqozonga kirishi mumkin bo'lgan begona bakteriyalar bilan kurashishga yordam beradi.

Rossiya tibbiyotida zuluklar ko'plab kasalliklarni davolashda jonli ravishda qo'llaniladi: varikoz tomirlari, hemoroid, yaralar, trofik yaralar va boshqalar, Yevropada va AQShda — asosan transplantatsiya qilingan to'qimalarda venoz stazni bartaraf etish uchun mikro va plastik jarrohlikda. Dorivor zuluk ekstrakti va ular asosida tayyorlangan preparatlar, dorivor zulukning so'lak bezlari ekstrakti ham qo'llaniladi. So'nggi yillarda zuluk oqsillarining rekombinant preparatlari (hirudin, hirudostazin, bdellastazin va boshqalar) va hatto sun'iy zuluk qurishga urinishlar qilingan. Dorivor zuluklar butun Yevropada sharqda Uralga, shimolda Skandinaviya mamlakatlariga, janubda Zakavkaz, Ozarbayjon va Jazoirga tarqalgan. Tibbiy zuluklar ham suvda, ham quruqlikda yashashga qodir, ba'zan ular boshqa suv havzasiga o'tish uchun ancha masofani bosib o'tishadi. Ular faqat chuchuk suv havzalarida yashaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mavlonov O., Xurramov Sh., Umurtqasizlar zoologiyasi, T., 1995.[1]
2. ↑ O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
Donna M. Bozzone „Chapter 2. The History of Cancer and Leukemia“. The Biology of Cancer: Leukemia. New York: Chelsea House Publishers, 2009 — 28—29 bet. ISBN 0-7910-8822-7.
3. ↑ Jump up to:2,0 2,1 J.Malcolm Elliott and Ulrich Kutschera/Medicinal Leeches: Historical use, Ecology, Genetics and Conservation/Freshwater Reviews 4(1):21-41. 2011

4. Crystal, Charlotte. „Biomedical Engineering Student Invents Mechanical Leech“. University of Virginia News. 23-dekabr 2012-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 20-dekabr 2012-yil.
5. Фасмер М.. Этимологический словарь русского языка, Прогресс, М., 1964–1973 — 271 bet.
6. Boryś W.. Słownik etymologiczny języka polskiego, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2005 — 435 bet. ISBN 978-83-08-04191-8.
7. Jump up to:7,0 7,1 O. Yu. Kamenev, A. Yu. Baranovskiy. Lechenie piyavkami — teoriya i praktika girudoterapii. SPb, Ves: 2010.
8. „Kutschera U. The *Hirudo medicinalis* species complex./Naturwissenschaften. 2012 May;99(5):433-4. Epub 2012 Apr 25.“. 16-dekabr 2018-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 3-oktyabr 2017-yil.
9. Jump up to:9,0 9,1 „Trontelj P, Utevsky SY. Phylogeny and phylogeography of medicinal leeches (genus *Hirudo*): fast dispersal and shallow genetic structure./Mol Phylogenet Evol. 2012 May;63(2):475-85. Epub 2012 Feb 8.“. 16-dekabr 2018-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 3-oktyabr 2017-yil.
10. „Freshwater Leech *Macrobdella decora*“. 15-noyabr 2012-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 30-noyabr 2012-yil.